
УДК 81'366

Лариса Колібаба

Інститут української мови НАН України, м. Київ

МОРФОЛОГІЧНІ ФОРМИ ІМЕННИКІВ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МОВНОЇ НОРМИ

У статті проаналізовано проблему фіксації в лексикографічних працях різних років видання таких морфологічних форм іменників, як знахідний відмінок на -а (-я), знахідний відмінок множини у формі називного, давальний відмінок із закінченнями -ові, -еві (-єві) та місцевий відмінок на -у (-ю), -і (-ї), -ові, -еві (-єві). Досліджено лінгвістичну кваліфікацію їх у найавторитетніших граматичних описах сучасної української літературної мови. Простежено співвідношення прескриптивних і дескриптивних норм уживання варіантних відмінкових закінчень іменників, зафіксованих в українських словниках та в живій мовній практиці. Визначено чинники, що впливають на вибір тієї чи тієї граматичної форми іменника.

Ключові слова: прескриптивна граматична норма, дескриптивна граматична норма, морфологічна норма, іменник, закінчення, знахідний відмінок, другий знахідний відмінок, давальний відмінок, місцевий відмінок, родовий відмінок, називний відмінок, чоловічий рід, середній рід, істота, неістота.

У сучасній лінгвоукраїністиці літературну мовну норму, кодифіковану в граматиках та словниках української мови, кваліфікують як *прескриптивну*, тобто обов'язкову, реалізовану в мовній практиці через послідовне впровадження системи численних правил (проскрипцій), приписів, рекомендацій щодо вживання мови [45: 16; 16: 175; 19: 4, 34; 13: 13; 10: 40]. Прескриптивна норма, зауважує С.Я. Єрмоленко, «становить символічну норму, мовний ідеал, що його пізнають, сприймають і утверджують своєю мовною практикою мовці на певному історичному зрізі функціонування літературної мови» [19: 34]. Прескриптивній мовній нормі протиставляють *дескриптивну* — ужиткову, узвичаєну в мовному узусі, яка ґрунтується на об'єктивному (безоцінному) погляді на мовні факти, на фактичному

© Л.М. КОЛІБАБА, 2018

використанні певних явищ у різних функціональних стилях [45: 16; 16: 175; 19: 4, 34; 13: 13; 10: 40]. Г.М. Яворська наголошує, що дескриптивний підхід розглядає мову такою, яка вона є, а прескриптивний — якою вона має бути [45: 24].

Потракування прескриптивної та дескриптивної мовної норми в працях українських дослідників загалом збігається з кваліфікацією їх у слов'янському мовознавстві [39: 99 — 101], зокрема з витлумаченням польських лінгвістів, які поділяють мовну норму на взірцеву і звичаєву [40: 34]. У лінгвоукраїністиці, зазначає А.П. Загнітко, «найбільшого поширення набув прескриптивний підхід, що має тривалу традицію, фундаментальні напрацювання» [13: 13].

Суперечність між прескриптивною і дескриптивною нормою в сучасній мовній практиці полягає в тому, що вжиткова дескриптивна мовна норма не завжди відповідає ідеальній прескриптивній. З огляду на це проблема прескриптивності / дескриптивності мовних явищ є однією з актуальних у сучасній лінгвістичній теорії та методології і постійно перебуває в центрі уваги дослідників. Зокрема, прескриптивний і дескриптивний підходи до визначення мовної норми мають надважливе значення для лексикографічної практики.

Під час укладання нормативних граматичних словників, так само як і орфографічних, орфоепічних, тлумачних тощо, зусилля авторів спрямовані на відбиття в них прескриптивних норм, адже саме словники разом із граматиками покликані фіксувати літературні мовні норми, дотримання яких є обов'язковим для кожного освіченого мовця. Водночас лексикографи не можуть не зважати на реальне використання мовних засобів, що ґрунтується на об'єктивній мовній практиці й відображає «закономірності мовної системи та її еволюції» [19: 207], тобто без урахування дескриптивних норм словники будуть «відірвані» від живої мовної практики. Зв'язок дескриптивних норм із практикою укладання словників маловивчений у сучасній лінгвоукраїністиці, хоч багато хто з мовознавців неодноразово звертав увагу на те, що прескрипції, наведені в посібниках чи словниках і мали б бути нормативними, є неповними, невичерпними [14: 98]. Більше того, «часто словникові дані не збігаються з прескрипціями, які подаються в граматиках: за наявності варіантних форм, що описуються в граматиках як особливість відмінювання тих чи інших частин мови, словники засвідчують лише одну форму» [Там само]. Саме тому в пропонованій статті ставимо за мету проаналізувати кореляцію прескриптивних норм уживання варіантних морфологічних форм іменників, зафіксованих в українських словниках і описаних у найавторитетніших граматичних дослідженнях української літературної мови, та їх дескриптивних виявів у сучасній мовній практиці.

Морфологічну (відмінкову) форму іменника визначає граматична норма. Традиційне витлумачення граматичної норми як сукупності морфологічних та синтаксичних норм передбачає «наявність системи регламентацій кодифікованого використання усталених правил сполучува-

ності, диференціювання слів за родами й числами, вияв закономірностей співвідношення між ступеньованими формами, корелювання видових форм та багато іншого» [13: 14]. У лексикографічній практиці, звертає увагу А.П. Загнітко, проблеми граматичної норми є «знаковими», оскільки саме граматична норма — один із «визначальних чинників повноцінного структурування кожної словникової статті та кваліфікації слова в його основних формах, відбиття його активних чи пасивних внутрішньокатегорійних та міжкатегорійних зв'язків» [13: 17].

Прескриптивні морфологічні норми вживання варіантних відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові викладено в граматичних описах [43; 27; 28; 4], «Українському правописі» [38], словниках, укладених у різні часові періоди (ПС, 1994; Тараненко, 2003; УОС, 2009), найґрунтовніших теоретичних дослідженнях [2; 3; 24; 17], підручниках для вищої школи [29; 30; 31] та авторитетних культуромовних виданнях [1; 41; 42; 7; 8; 5; 23; 9]. У пропонованій статті прескриптивні морфологічні норми використання відмінкових форм іменників аналізуємо саме за цими джерелами. Завершує аналіз найновіший «Словник дієслівного керування» (СДК, 2016), у якому систематизовано органічні для української літературної мови нормативні відмінкові та прийменниково-відмінкові форми залежних від дієслів іменників. Для встановлення кореляції прескриптивних і дескриптивних морфологічних норм прескриптивні норми вживання відмінкових закінчень іменників порівнюємо з їх дескриптивними виявами у сучасній мовній практиці «професійної спільноти» — освітян, працівників засобів масової комунікації, офіційно-ділової сфери та інших верств освічених носіїв української мови [10: 40].

Найбільші труднощі під час фіксації в новітніх словниках становлять активно використовувані в сучасній мовній практиці форми знахідного відмінка іменників на *-а (-я)*, знахідного відмінка множини, що збігається з називним, давального відмінка із закінченнями *-ові, -еві (-єві)* та місцевого відмінка на *-у (-ю), -і (-ї), -ові, -еві (-єві)*. Сучасним укладачам новітніх словників, які прагнуть якнайповніше відобразити всю сукупність варіантних відмінкових форм іменників, часом складно оцінити конкретні вияви граматичної норми в мовній практиці, що спричиняє дискусії: це прескриптивна норма чи відхилення від неї, фіксувати чи не фіксувати її в словникові, де перевірити нормативність використання тієї чи тієї словоформи, якщо навіть в авторитетних словниках неоднаково відбито варіантність відмінкових закінчень іменників?

Причиною того, що конкретну мовну норму в сучасних лексикографічних джерелах об'єктивують, кодифікують по-різному, С.Я. Єрмоленко вважає «розмитість», «неокресленість» поняття норми [19: 5]. «Мають свій погляд на літературну норму, — зауважує вона, — науковці, вчителі, журналісти, письменники, працівники офіційно-ділової сфери, тобто в нормі закладено як об'єктивний, так і суб'єктивний зміст. Тому такий різноманітний і неоднозначний культуромовний дискурс, що характеризує мовну практику кінця ХХ — початку ХХІ ст.» [Там само].

Відповідно до сучасної прескриптивної норми іменники чоловічого роду другої відміни — назви неістот у **знахідному відмінку однини** мають дві форми — форму, що збігається з називним відмінком (перша форма), та форму із закінченням *-a*, спільну з родовим відмінком [38: 72; 4: 67] і відому як «друга форма знахідного відмінка», або «другий знахідний відмінок» [3: 102]. І.Р. Вихованець наголошує, що наявність двох форм знахідного відмінка іменників чоловічого роду однини від назв неістот у функції об'єкта є «однією зі специфічних рис синтаксису сучасної української мови» [4: 67].

Форму знахідного відмінка, що збігається з формою називного відмінка, згідно із чинною прескриптивною нормою можуть мати всі іменники — назви неістот чоловічого роду другої відміни (*будинок, інститут, колектив, міст, народ, сон, ячмінь* та ін.), тоді як другу форму знахідного відмінка, тотожну родовому відмінкові, визнано нормативною лише для обмеженого кола іменників, що позначають виразно оформлені, переважно побутові, предмети [24: 45; 43: 192 — 193; 30: 358; 38: 72 та ін.]: зрізав *дуба* й *дуб*, дав *карбованця* й *карбованець*, написав *листа* й *лист*, узяв *ножа* й *ніж*, поклав *олівця* й *олівець*, поставив *плуга* й *плуг*. Однак сучасна мовна практика, причому не тільки живе усне розмовне мовлення та художня література, а й мова засобів масової інформації та навіть деякі наукові видання, засвідчує, що іменників — назв неістот чоловічого роду, які в знахідному відмінку однини вживають у формі родового відмінка із закінченням *-a* (*-я*), значно більше. Напр.: *Він* [водій] *навіть відкрив борта*, *стягнув мішка* і *всім давав читати, що на ньому написано* (С. Пономар); *...Олежка взявся тестеві помагати хліва перекивати* (В. Лис); *...ввісили прапора* (телеканал СТБ); *...на цій ділянці шляху джип наздогнав ВАЗа* (телеканал НТН); *...трека видалено через погану якість виконання* (радіо Ера FM); *Іменника* *більш найчастіше вживаємо, коли йдеться про відчуття страждання* (І. Вихованець); *Присудок передбачає підмета у формі називного відмінка* (К. Городенська); *У середині XIX ст. український етнограф П. Єфименко уклав словника, в якому зафіксовано 125 слів німецького походження* (Т. Пиц) та ін. Із цього приводу О.О. Тараненко зауважує, що сучасна (від початку 90-х рр.) практика вживання форм другого знахідного відмінка помітно поживилася порівняно з періодом другої половини 30 — 80-х рр. XX ст., однак ще «поступається за поширеністю перед періодом 20-х рр.» [33: 97], коли цю форму, її історію та причини появи в мові досліджували особливо активно.

Сучасні лексикографічні праці визначену прескриптивною нормою форму знахідного відмінка на *-a* (*-я*) фіксують дуже обмежено. Зокрема, орфографічні словники української мови варіантних форм знахідного відмінка однини іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни не подають зовсім (УОС, 2009). У сучасних граматичних словниках цю специфічну рису української мови відбито непослідовно: «Граматичний словник української літературної мови. Словозміна» форм знахідного відмінка на *-a* (*-я*) зовсім не подає, а О.О. Тараненко, навпаки, фіксує ці

форми широко (пор.: *ящик і ящик-а, зуб і зуб-а, бак і бак-а, словник і словник-а, ланцюг і ланцюг-а, гриб і гриб-а, казанок і казанк-а, пагін і пагон-а, явір і явор-а, чобіт і чобот-а, хвіст і хвост-а, шланг і шланг-а, капелюх і капелюх-а, фартух і фартух-а* тощо), хоч і не для всіх іменників — назв чітко окреслених предметів (пор.: тільки *танк, килим, вінок, причіп*) (Тараненко, 2003). У «Словнику дієслівного керування» варіантність форм знахідного відмінка однини відбито послідовно для всіх іменників чоловічого роду II відміни, що позначають чітко окреслені предмети, пор.: *ДАВАТИ / ДАТИ зошит (зошита), олівець (олівця), інструмент (інструмента), ніж (ножа); ВАЖИТИ / ЗВАЖИТИ мішок (мішка), ящик (ящика), причіп (причепи); ВИМИКАТИ / ВИМКНУТИ телефон (телефона), будинок (будинка), комп'ютер (комп'ютера), телевізор (телевізора), чайник (чайника), кондиціонер (кондиціонера), мікрофон (мікрофона), двигун (двигуна); ОДЯГАТИ, ВДЯГАТИ, НАДЯГАТИ / ОДЯГТИ, ВДЯГТИ, НАДЯГТИ костюм (костюма), халат (халата), светр (светра), плащ (плаща)* та ін. (СДК, 2016: 73, 74, 114, 194, 388).

Основною морфологічною умовою наявності в іменника другої форми знахідного відмінка мовознавці одностайно вважають закінчення родового відмінка цього іменника: закінчення *-а (-я)* уможливорює «родову форму» знахідного відмінка, тоді як закінчення *-у (-ю)* — «забороняє» [11: 49; 17: 114; 26: 37; 20: 43; 24: 52]. Проте, застерігає І. Огієнко, «процес замінного відмінка на *-а* в українській мові дуже частий і дуже сильний, і він усе побільшується. І тому він часом вривається і до тих слів, які нормально мають у родовому *-у*. Напр., звичайно пишемо: *з відпису, гімну, плану, проекту, протоколу, процесу* й т. ін. Але коли ми цю назву (те, що слово визначає) сильно реалізуємо, цебто сильно наближуємо до т. зв. реалій, тоді ці імена сміло й часто приймають замінного на *-а*. Напр.: *склав плану, проекту, протокола, заспівали гімна, передрукували відписа, дослідів, процесів* і багато т. інших» [22: 239].

Імовірно, саме тому на початку ХХІ ст. деякі українські дослідники пропонують відновити впроваджену в 20 — 30-х рр. ХХ ст. тенденцію до повернення форм другого знахідного відмінка не тільки іменникам — назвам чітко окреслених предметів і понять, що мають у родовому відмінку закінчення *-а (-я)*, а й тим, які закінчуються в цьому відмінку на *-у (-ю)*: (*ухвалити*) *декрет і декрета, закон і закона, (прочитати) протокол і протокола, (подати) рапорт і рапорта, (закінчити) інститут й інститута, університет й університета* тощо [6: 39].

Крім цього, сучасна практика засвідчує, що в українській мові поширені не лише безприйменникові, а й прийменникові форми другого знахідного відмінка. Іменники, які в знахідному відмінку однини мають варіантну форму на *-а (-я)*, здебільшого поєднуються з прийменниками у (*в*), *за, на*, дещо рідше — з прийменниками *про, під, по, через*, напр.: *Також красуня їхня, Арімаса, на вечорницях біла в тулумбаса* (Л. Костенко); *...я взявся за каната й опинився в повітрі, дригаючи ногами* (Ю. Яновський); *...[Іван] сів на трактора ще до війни і зараз тут вожакує* (О. Гончар);

...побачив *через бінокля* (Вал. Шевчук) тощо. Проте, незважаючи на широке використання в живому усному мовленні та в художній літературі, прийменникові форми другого знахідного відмінка не кодифіковані в граматиках і словниках української мови.

Невідповідність між прескриптивною та дескриптивною граматичною нормою сьогодні помітна й у використанні закінчень **давального відмінка однини** іменників чоловічого роду II відміни. Згідно із сучасною прескриптивною морфологічною нормою іменники чоловічого роду II відміни — назви істот і назви неістот — у давальному відмінку однини мають варіантні, уживані без будь-яких додаткових значеннєвих навантажень закінчення *-ові*, *-еві* (*-єві*) та *-у* (*-ю*) [27: 102; 38: 71; 30: 356 — 357]: *директорові* і *директору*, *секретареві* і *секретарю*, *майстрові* і *майстру*, *батькові* і *батьку*, *товаришеві* і *товаришу*, *журавлеві* і *журавлю*, *Василеві* і *Василю*, *дубові* і *дубу*, *відмінкові* і *відмінку*, *каменеві* і *каменю*, *краєві* і *краю* тощо. Проте сучасна мовна практика засвідчує, що форми давального відмінка на *-ові*, *-еві* (*-єві*) під впливом екстралінгвальних чинників досі поступаються своєю активністю перед формами на *-у* (*-ю*). Особливо це помітно в офіційно-діловій сфері. Зокрема, проаналізувавши вхідну кореспонденцію Інституту української мови НАН України за період 1999 — 2013 рр., ми дослідили, що в середньому в 70 % листів-запитів дописувачі використовують форму давального відмінка на *-у* — *директору* й, відповідно, у 30 % — форму давального відмінка на *-ові* — *директорові*. У таких самих листах 2016 р., за висновками К.Г. Городенської, відсоток уживання форми *директорові* став ще нижчим, що «свідчить про звуження сфери використання закінчення *-ові*» [10: 41].

Причини обмеженого використання форм на *-ові*, *-еві* (*-єві*) мають переважно суб'єктивний характер і відбивають індивідуальні переконання мовців уживати в давальному відмінку однини іменники чоловічого роду II відміни тільки із закінченням *-у* (*-ю*), тому що флексії *-ові*, *-еві* (*-єві*) нібито «зайві в українській мові», їх «ніхто не використовує тепер у живому мовленні», вони «не мають принципового значення для спілкування», а також через незнання, коли використовувати закінчення *-ові*, *-еві* (*-єві*) [18: 59]. Такі суб'єктивні підходи до реалізації прескриптивної граматичної норми, наголошує К.Г. Городенська, створюють підґрунтя для формування дескриптивних норм у сучасній мовній практиці [10: 41].

Загалом у перші два десятиріччя XXI ст., на противагу 50 — 80-м рр. XX ст., у різних функціонально-стильових сферах української мовної практики (передусім у публіцистичному та в деяких жанрах наукового стилю) помітна виразна тенденція до активізації вживання закінчення *-ові*, *-еві* (*-єві*) в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду II відміни як назв істот, так і назв неістот. Напр.: *Слово на уроці надали директорові школи* (газета «Дзеркало тижня»); *Правда про знижки і розпродажі: що треба знати покупцеві?* (газета «Розумне господарство»); *...присвійному займенникові* їх притаманний неповний ступінь формальної граматизації

значення присвійності... (І. Вихованець); Ю. Шевельов віддавав сили не лише своїм науковим сюжетам, які його цікавили, а й **аналізові**, поширенню праць інших давніших і сучасних авторів (П. Гриценко) та ін.

Неузгодженість між прескриптивною та дескриптивною нормами в уживанні закінчень давального відмінка спостерігаємо сьогодні також в іменників середнього роду II відміни, які тривалий час не мали варіантних закінчень. «Староукраїнські пам'ятки XIV — XVI ст., а також джерела XVII ст., — наголошує В.О. Юносова, — засвідчують вживання іменників середнього роду тільки з закінченням -у (-ю). Але вже у творах письменників XIX — поч. XX ст., зокрема Т. Шевченка, Панаса Мирного, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Винниченка, спостерігаємо паралельно із закінченням -у в іменниках середнього роду закінчення -ові» [44: 50]. Дослідник мови української періодичної преси кінця XIX — поч. XX ст. М.А. Жовтобрюх також звертав увагу на вживання закінчення -ові в іменниках не тільки чоловічого, а й середнього роду: *ділові, лихові* [12: 51].

Українські правописи різних років видання фіксують неоднакову кількість іменників середнього роду II відміни, для яких, крім закінчення -у (-ю), нормативним було вживання закінчення -ові, -еві (-єві), пор.: в «Українському правописі» 1928 р. таких іменників найбільше — шість (*теляткові, лихові, серцеві, військові, святкові, сонцеві*) [34: 36], в «Українському правописі» 1933 р. закінчення -ові зафіксовано тільки для двох іменників — назв істот — *дитяткові* й *немовляткові*, але *місту, святу, серцю, сонцю* тощо [35: 33], а в «Українському правописі» 1946 р. та 1960 р. флексію -ові, -еві (-єві), крім іменників — назв істот *дитяткові, немовляткові, теляткові*, повернуто також двом іменникам — назвам неістот — *лихові* та *серцеві* [36: 70 — 71; 37: 81].

Згідно із чинним правописом закінчення -ові, -еві (-єві) в давальному відмінку однини, крім іменників із суфіксом -к-, що позначають малих істот (*дитяткові, немовляткові, поросяткові* тощо), можуть мати лише деякі іменники — назви неістот середнього роду — *лихові, містові, серцеві* [38: 71], хоч сучасна мовна практика засвідчує широке коло іменників середнього роду на -ові, -еві (-єві), пор.: *Дивуватися можна небові в калюжах на міському асфальті, посмішці дитини, зморшкам на лиці старого...* (Ірена Карпа); *Бо всупереч живем того, що знаєм, навкір недолі, тілові навкір, і обриси покинутого краю ще зберігає вилущений зір* (П. Мовчан); *Яку оцінку поставите своєму літові?* (газета «Високий замок»); *Людей і особливо молоді зібралась повна зала, ніде було яблукові впасти* (газета «Голос Баштанщини») тощо.

Попри те, що обидва закінчення давального відмінка однини — -ові, -еві (-єві) та -у (-ю) — є нормативними в сучасній українській літературній мові для всіх іменників чоловічого роду II відміни і назв істот, і назв неістот та для обмеженого кола іменників середнього роду, в українських словниках, правописі та граматиках спостерігаємо неоднакову, часом діаметрально протилежну, послідовність розташування цих закінчень або й узагалі відсутність одного з них (здебільшого -ові, -еві (-єві)). Зокрема, у «Правописному словникові» Г. Голоскевича для іменників чоловічого

роду — як назв істот, так і неістот — у давальному відмінку зафіксовано лише закінчення *-ові, -еві (-єві)* (ПС, 1994). У чинному «Українському правописі» на першому місці серед варіантних закінчень давального відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни, що позначають як істот, так і неістот, подано *-ові, -еві (-єві)*, на другому — *-у (-ю)* [38: 73]. Для іменників середнього роду послідовність розташування цих закінчень змінено залежно від семантики іменника: для назв істот — *-ові, -еві (-єві)* та *-у (-ю)*, а для назв неістот навпаки — *-у (-ю)* та *-ові, -еві (-єві)* [Там само]. Аналогічне розташування форм давального відмінка спостерігаємо в «Словозміні української мови», пор.: *успіхові(-у), класові(-у), флотові(-у), тинові(-у), холодові(-у), грибові(-у), словникові(-у), піскові(-у), студентові(-у), лікареві(-ю), мудрецеві(-ю), батькові(-у), дідусеві(-ю), синкові(-у), учневі(-ю), джмелеві(-ю), коневі(-ю), котові(-у), дівчиськові(-у), але серцю (-єві)* тощо (Тараненко, 2003).

Перевагу закінченню *-ові, -еві (-єві)* в іменниках чоловічого роду II відміни надано в курсі «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» [27: 102] та в «Теоретичній морфології української мови» [4: 105], а для іменників середнього роду незалежно від їхньої семантики в курсі «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» пріоритетність закінчень змінено: спочатку — *-у (-ю)*, а потім *-ові, -еві (-єві)* [27: 103].

У підручнику «Сучасна українська літературна мова» за редакцією А.П. Грищенка на першому місці для іменників II відміни і чоловічого, і середнього роду назв істот і назв неістот подано закінчення *-у (-ю)*, на другому — *-ові, -еві (-єві)* [30: 356 — 357]. Такого самого принципу дотримано й у «Граматичному словнику української літературної мови. Словозміна», пор.: *ранку — ранкові, дубу — дубові, лісу — лісові, будинок — будинкові, краю — краєві, вовку — вовкові, батьку — батькові, журавлю — журавлеві; серцю — серцеві, лиху — лихові, дитятку — дитяткові, звірятку — звіряткові, телятку — теляткові* тощо (ГСУЛМС, 2011).

У «Словнику дієслівного керування» послідовність розташування варіантних закінчень давального відмінка іменників чоловічого та середнього роду зумовлена тенденціями їхнього вживання в сучасній мовній практиці. Оскільки із закінченнями *-ові, -еві (-єві)* іменники — назви істот (передусім — осіб) чоловічого роду вживають значно частіше, ніж назви неістот, то нормативні варіантні форми давального відмінка в цьому словникові зафіксовано в такій послідовності: для назв істот спочатку подано форми на *-ові, -еві (-єві)*, а потім — на *-у (-ю)*, а для назв неістот — навпаки: спочатку ті, що мають закінчення *-у (-ю)*, а потім — ті, що закінчуються на *-ові, -еві (-єві)*, пор.: *ДАРУВАТИ синові (сину), внукові (внуку), хлопцеві (хлопцю), батькові (батьку), братові (брату), дідові (діду), чоловікові (чоловіку), другові (другу), учневі (учню), учителеві (учителю), гостеві (гостю), відвідувачеві (відвідувачу), іноземцеві (іноземцю) і музею (музєєві), дитсадку (дитсадкові), університету (університетові), інституту (інститутові), колективу (колективові), класу (класові), війську (військові)* (СДК, 2016: 196). Для іменників середнього роду форми давального

відмінка із закінченням *-ові, -еві (-єві)* разом із варіантними закінченнями *-у (-ю)* подано з тією ж самою послідовністю, що й для іменників чоловічого роду, тобто залежно від семантики іменника — його належності до класу істот чи неістот, пор.: *ПРИСВЯЧУВАТИ / ПРИСВЯТИТИ місту (містові); ЗАПОБІГАТИ / ЗАПОБІГТИ лиху (лихові); ШКОДИТИ / ЗАШКОДИТИ серцю (серцеві)* і под. (СДК, 2016: 217, 271, 458, 576).

Загалом змагальність закінчень іменників II відміни в давальному відмінку однини, яку спостерігаємо в нормативних джерелах та в сучасній мовній практиці, звичайно ж «не сприяє послідовності реалізації граматичного стандарту» [10: 41].

Розбіжності між прескриптивною і дескриптивною морфологічними нормами помітні також у використанні закінчень *-і (-ї), -у (-ю), -ові, -еві (-єві)* у **місцевому відмінку однини** іменників II відміни чоловічого та середнього роду. Ці розбіжності виявляються в активізації вживання в сучасній мовній практиці флексії *-ові, -еві (-єві)* в іменниках — назвах неістот, в обмеженні функціонування прийменниково-відмінкової форми «*по* + іменник із закінченням *-і (-ї)*» та в наданні переваги прийменниково-відмінкової формі «*по* + іменник на *-у (-ю)*».

Згідно із чинною прескриптивною нормою української літературної мови в місцевому відмінку однини закінчення *-ові, -еві (-єві)* є основним для всіх іменників — назв істот чоловічого роду (*при батькові, на братові, при вчителіві, на носієві, на робітникові, на товаришеві* тощо) та іменників — назв істот середнього роду із суфіксом *-к-* (*на дитяткові, на хлоп'яткові, на теляткові* і под.). Крім закінчення *-ові, -еві (-єві)*, іменники чоловічого та середнього роду, що позначають осіб, можуть мати закінчення *-у (-ю)*: *при батьку, на робітнику, на дитятку, на телятку* та ін., а іменники чоловічого й середнього роду, що позначають істот (не осіб) — закінчення *-і (-ї)*: *на коні, на тигрі* тощо [27: 104 — 105; 38: 73; 4: 105]. Ця прескриптивна норма загалом збігається з ужитковою дескриптивною нормою, хоч сучасна мовна практика засвідчує значно ширше використання іменників — назв істот (осіб) із флексіями *-у (-ю)*, а назв істот (не осіб) — із закінченням *-і (-ї)*, а не *-ові, -еві (-єві)*, пор.: *на батьку, а не на батькові; на робітнику, а не на робітникові; на коні, а не на коневі; на верблюді, а не на верблюдові; на зайці, а не на зайцеві* і под.

Для іменників II відміни чоловічого та середнього роду, що позначають неістоти, у місцевому відмінку однини чинна прескриптивна норма регламентує як основне закінчення *-у (-ю)*. Паралельні форми на *-ові, -еві (-єві)* можливі тільки для іменників — назв неістот чоловічого та середнього роду твердої групи із суфіксами *-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(о)*: *у будинкові, на держаківі, на літакові, на ліжкові* тощо, але *на столі, у краї (у краю), у гаї (у гаю), на місяці, на стовпі, у штабі* і под. [38: 73], тоді як у сучасній мовній практиці (переважно в художній літературі та публіцистиці, дещо рідше — у науковому стилі) із закінченнями *-ові, -еві (-єві)* широко вживані також іменники, що не мають названих суфіксів, пор.: *на місяцеві, на поверхові, у дзьобові, у штабові, у красеві, при інститутіві,*

при храмові, на аналізові, на небові тощо, пор.: *Я сам у гасві, я сам...* (Я. Черногуз); *І кожне з них [пташенят] принесло у дзьобові по зернині* (Ф. Мамчур); [Жук (гордо):] *На Місяцеві катався!* (Н. Шейко-Медведева); *І в цьому яблукові все — і спокуса, і гріх, і порятунок, — словом, містерія нашого життя* (газета «Україна молода»); *При храмові діяла школа...* (Інтернет. видання «Полтавщина»); *Об'єктивна соціолінгвістична оцінка впливу суспільства на мову ґрунтується на аналізові всіх елементів структури мовної політики* (О. Данилевська); *...а також і те, що відбувається у рідному краєві* (Із наук. статті); *Відкинути весь абстракціонізм і сконцентруватись на сюжетові* (Із рецензії) та ін.

Варіантність закінчень місцевого відмінка так само, як і давального, наявні лексикографічні й граматичні джерела відбивають непослідовно, фіксуєючи неоднаковий набір іменників на *-ові, -еві (-єві)* та різну послідовність розташування варіантних словоформ. Зокрема, в одних працях закінчення *-ові, -еві (-єві)* регламентовано для всіх іменників чоловічого роду другої відміни, як назв істот, так і назв неістот [4: 105; 32: 159; ГСУЛМС, 2011], а в деяких дослідженнях його вможливлено навіть для іменників — назв неістот середнього роду (крім тих, що закінчуються на *-я*) [30: 358 — 359]. В інших джерелах це закінчення визнано нормативним тільки для іменників чоловічого й середнього роду — назв істот [27: 104 — 105], або для всіх іменників чоловічого й середнього роду — назв істот та іменників чоловічого й середнього роду — назв неістот із суфіксами *-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(о)* [38: 73], або для всіх іменників чоловічого й середнього роду — назв істот та іменників чоловічого й середнього роду — назв неістот, основа яких закінчується на *з, г, к, х* (Тараненко, 2003). Також по-різному визначено послідовність варіантних закінчень місцевого відмінка: у більшості лінгвістичних праць статусу основного, тобто поданого на першому місці, надано закінченню *-ові, -еві (-єві)* для іменників — назв істот, а закінченню *-у (-ю), -і (-ї)* — для іменників — назв неістот [24: 46; 27: 104; 29: 217; 30: 358–359; 38: 73; Тараненко, 2003; 4: 105], лише в деяких лексикографічних джерелах закінчення *-у (-ю), -і (-ї)* подано на першому місці для всіх іменників чоловічого й середнього роду — назв істот та неістот (ГСУЛМС, 2011).

Зважаючи на те, що закінчення *-ові, -еві (-єві)* поширилося в місцевому відмінкові під впливом давального, у «Словнику дієслівного керування» під час подання варіантних форм місцевого відмінка збережено таку їх послідовність розташування, як і в давальному відмінкові: для назв істот (осіб) на першому місці подано форми на *-ові, -еві (-єві)*, на другому — на *-у (-ю)*, а для назв неістот — навпаки: на першому місці *-у (-ю)*, на другому — *-ові, -еві (-єві)* (СДК, 2016).

У сучасному літературному слововживанні проблему становить і форма місцевого відмінка іменника в прийменниковій конструкції. Традиційно в українських граматиках рекомендовано із прийменником *по* вживати іменник на *-у (-ю)*, а з прийменниками *у (в), на* — іменник на *-і (-ї)* [24: 46; 25: 93; 7: 496; 27: 105; 29: 217; 30: 358; 32: 159], пор.: *по столу,*

але у (в), на столі; по полю, але у (в), на полі; по морю, але у (в), на морі й под. Цю прескриптивну норму реалізовано й у деяких граматичних словниках української літературної мови (ГСУЛМС, 2011). Проте в чинному «Українському правописі» зауважено, що «із прийменником *по* можуть уживатися паралельні закінчення *-у (-ю)* та *-і (-ї)*: *по Дніпру — по Дніпрі, по місту — по місті, по селу — по селі*» [38: 74]. Це правило дало підстави укладачам словників подавати як нормативні паралельні форми місцевого відмінка іменників чоловічого та середнього роду: *по обличчю — по обличчі, по дереву — по дереві, по плечу — по плечі, по селу — по селі, по місту — по місті, по морю — по морі, по вікну — по вікні, по каменю — по камені, по килиму — по килимі, по лісу — по лісі, по столу — по столі, по двору — по дворі* та ін. (Тараненко, 2003). О.О. Тараненко, спираючись на дані Лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, констатував, що для низки іменників частотність варіантів на *-і* не дуже поступається перед варіантами на *-у*, а в іменниках *ніс, лоб* «форма на *-і* виступає панівною» (Тараненко, 2003, 180). Зважаючи на ці висновки, форми *по лобі* та *по носі* в словниках і граматичних описах української літературної мови правильно подавати на першому місці, а *по лобу* та *по носу* — на другому. Однак на зазначену норму зважають не всі лексикографи. Деякі з них «ігнорують» форму місцевого відмінка на *-і (-ї)* з прийменником *по*, мабуть, під впливом дескриптивної норми, і подають лише словоформу із закінченням *-у (-ю)*: *по столу, по лісу, по степу, по лузі, по полю, по плечу* тощо (ГСУЛМ, 2011).

Сьогодні потребують також перегляду кодифіковані норми вживання закінчень **знахідного відмінка множини** іменників — назв істот усіх родів. Відповідно до прескриптивної морфологічної норми, викладеної в чинному «Українському правописі» та в сучасних граматичних описах української літературної мови, знахідний відмінок множини іменників — назв істот усіх родів має дві варіантні форми: форму, що збігається з родовим відмінком, і форму, тотожну називному відмінкові, хоч другу форму обмежено лише іменниками — назвами свійських тварин [38: 67, 76, 79]. Проте, як засвідчує мовна практика, «семантичний діапазон» таких іменників значно ширший і охоплює також назви звірів, птахів, комах, риб, найпростіших мікроорганізмів та навіть осіб. Ця невідповідність між прескриптивною і дескриптивною нормами становить труднощі і для мовців, і для укладачів граматичних словників.

Уживання іменників — назв істот у знахідному відмінку множини із закінченням називного І. Огієнко справедливо вважав ознакою живої народної мови [21: 31 — 311], про що свідчить широке використання цих форм в усній творчості українського народу — прислів'ях, приказках, піснях, казках тощо, напр.: *Опанас воли нас, а дівчина бички* (Номис); *Ой, там Роман воли насе* (Укр. нар. пісня); *Наїхали гості да непрохані — І непрохані, несподівані. Попускали коні непутані — І непутані, й негнзудані. Вони сад-виноград да поламали, Райській пташки да розігнали* (Колядка); *Сидить Василь коло ясель, корови годує* (Коломийка); *Сова спить, а кури*

бачить (Укр. присл.); [Дід:] ...а зимою хоч *бджоли* й *забирають* додому, а я *все-таки тут живу* (Укр. нар. казка) та ін.

І. Огієнко наголошував, що форми, спільні для знахідного та родового відмінків, можливі лише для назв осіб (людей), а для не осіб (тварин) нормативною є форма знахідного відмінка, яка збігається з називним, проте в мовній практиці середини ХХ — поч. ХХІ ст. у знахідному відмінку множини форми іменників — назв свійських тварин та комах, тотожні родовому відмінкові, майже повністю витіснили ті, що збігаються з називним відмінком, пор.: *пастися коней* і *коні*, *доїти корів* і *корови*, *годувати свиней* і *свині*, *гонити овець* і *вівці*, *доглядати бджіл* і *бджоли*, *ловити горобців* і *горобці* й под. Цю закономірність кодифіковано в граматичних описах сучасної української літературної мови [27: 92, 112, 121; 2: 19; 4: 106], підручниках та посібниках для вищої школи [30: 361, 363; 29: 227; 32: 161, 163], чинному «Українському правописі» [38: 67, 76, 79]. Тенденція вживати іменники, що позначають осіб, у знахідному відмінкові множини у формі родового відмінка, а назви тварин — із закінченнями родового та називного відмінків, викладена в сучасній науково-навчальній літературі, продовжує традицію 60 — 70-х років ХХ ст. [пор.: 31: 124].

Узагальнивши напрацювання української граматичної думки та найчисленніші вияви в мовній практиці, можемо констатувати, що в знахідному відмінку множини форму називного відмінка здебільшого мають такі іменники, що позначають: істот — не осіб чоловічого роду: *кони*, *воли*, *бики*, *тури*, *хорти*, *рисаки*, *зайці*, *олени*; *індики*, *горобці*, *голуби*, *перепели*, *соколи*; *карасі*, *окуні*, *лини*, *коропи*, *в'юни*, *оселедці*, *раки*; *комарі*, *метелики*, *павуки*; *мікроби*, *віруси*, *глисти*, *черви*; істот — не осіб жіночого роду: *корови*, *свині*, *вівці*, *кози*, *лисиці*, *сарни*, *миші*; *кури*, *гуси*, *качки*; *пташки*, *ворони*, *дрохви*, *гави*, *галки*; *бджоли*, *мухи*; *воші*; *жуки*, *жаби*, *п'явки*; *амеби*, *бацили*, *інфузорії*; істот — не осіб середнього роду: *телята*, *ягнята*, *поросята*, *лошата*, *лисенята*, *мишенята*, *жабенята*, *щенята*, *цуценята*, *зайчата*, *слоненята*; *голуб'ята*, *курчата*, *гусята*, *каченята*, *індичата*, *орлята*.

Як засвідчує матеріал української художньої літератури та фольклору, широким є вживання в знахідному відмінку множини у формі називного відмінка також іменників — назв осіб *діти*, *близнята*, *люди* та *гості*, пор.: *Придбали діти*, *дбайте, щоб було що й надіти* (Укр. присл.); *Я гуси пасла за селом, і діти бавила, і пряла* (І. Франко); *...по вечері він [І. Франко] бавив діти і робив коректу своєї збірки оповідань «В поті чола»* (В. Стефаник); *Живуть, працюють, мають діти* (М. Луків); *Тут дав мені Бог близнята* (Т. Шевченко); *А на тім яворі сиз орел сидить, Сиз орел сидить, з рибою говорить: — Ой бути нам, рибо, у одного пана, У одного пана, пана Івана. Тобою, рибо, гості вітати, А моїм пером — листи писати!* (Колядка); [Д. Мерседес:] *Пабло, нам слід піти нагору гості бавить* (Леся Українка) і под.

В «Українському правописі» 1946 р. навіть була спеціальна примітка, що «слово *дитина* в знахідному відмінку множини має форми: *дітей*, а також *діти*» [36: 76]. На цю ж морфологічну особливість української мови звертала увагу і О. Курило [17: 115].

Стосовно іменника *люди* І.М. Керницький зауважував, що в українських пам'ятках XVI ст. «знахідний відмінок від іменника *люди* постійно має закінчення *-и*» [15: 61].

Отже, морфологічні форми знахідного відмінка іменників із закінченням *-а (-я)*, знахідного відмінка множини, що збігається з називним відмінком, давального та місцевого відмінків однини на *-ові, -еві (-єві)* через невідповідність між прескриптивною та дескриптивною нормами становлять найбільші труднощі під час фіксації їх у новітніх лексикографічних джерелах, що засвідчує потребу перегляду і коригування прескриптивних норм у напрямку розширення кола іменників, які відповідно до дескриптивної мовної норми мають ці форми. Зазначені варіантні форми іменників регламентовані сучасною прескриптивною граматичною нормою, тому їх обов'язково потрібно фіксувати в сучасних словниках.

Форми другого знахідного відмінка іменників чоловічого роду II відміни, що позначають чітко окреслені предмети, органічні для української мови, становлять її граматичну специфіку і не суперечать прескриптивній мовній нормі. Уживання прийменникових форм знахідного відмінка на *-а (-я)* також відповідає традиціям української мови, але поки що є дескриптивною морфологічною нормою.

У кінці XX — на поч. XXI ст. із-поміж варіантних закінчень давального та місцевого відмінків іменників чоловічого і середнього роду II відміни однини найпомітніших змін у функціонуванні зазнало закінчення *-ові, -еві (-єві)*. Форми давального відмінка на *-ові, -еві (-єві)*, що їх відповідно до сучасної прескриптивної норми можуть мати всі іменники чоловічого роду (як назви істот, так і назви неістот) та частина іменників середнього роду, у мовній практиці під впливом екстралінгвальних чинників досі поступаються своєю активністю перед формами на *-у (-ю)*. У місцевому відмінку в сучасній мовній практиці всупереч прескриптивній морфологічній нормі спостерігаємо такі тенденції: розширення кола іменників другої відміни чоловічого та середнього роду однини із закінченням *-ові, -еві (-єві)*, що позначають неістоти, обмеження у функціонуванні прийменниково-відмінкової форми «*по* + іменник із закінченням *-і (-ї)*» та надання переваги прийменниково-відмінковій формі «*по* + іменник на *-у (-ю)*».

Форми знахідного відмінка множини, що збігаються з називним відмінком, також належать до самобутніх морфологічних особливостей української літературної мови і є ознаками народної мови. Проте з 30-х рр. XX ст. унаслідок «несприятливих» суспільно-політичних умов розвитку української мови їх поступово витіснили на периферію мовного вжитку, хоч зовсім вивести з мовного обігу не вдалося. Ці форми широко вживали і нині вживають у художній літературі та дещо рідше — у публіцистиці. На початку XXI ст. форми знахідного відмінка множини, що збігаються з називним відмінком і мають паралельні форми родового відмінка, визнано нормативними лише для тих іменників усіх родів, що є назвами свійських тварин, хоч мовна практика засвідчує вживання

знахідного множини у формі називного відмінка також іменників, що позначають тварин (звірів, птахів, комах) узагалі. З огляду на це нам здається, що потрібно переглянути прескриптивну граматичну норму щодо вживання закінчень знахідного відмінка множини іменників — назв істот та послідовність подання іменників із цими закінченнями в сучасних нормативних лексикографічних джерелах.

Загалом урахування дескриптивних норм під час укладання словників має ґрунтуватися на відображенні зв'язку кодифікованих граматичних форм з їхнім реальним утіленням у живій мовній практиці.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- ГСУЛМС, 2011 — Критська В.І., Недозим Т.І., Орлова Л.В., Пуздирєва Т.К., Романюк Ю.В. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна. Київ, 2011.
- ПС, 1994 — Голоскевич Г. Правописний словник. Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто — Львів, 1994.
- СДК, 2016 — Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ, 2016.
- Тараненко, 2003 — Тараненко О.О. Словозміна української мови. Nyíregyháza, 2003.
- УОС, 2009 — Чумак В.В. та ін. Український орфографічний словник. Київ, 2009.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. Київ, 2010.
2. Вихованець І.Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській мові. Київ, 1971.
3. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови. Київ, 1987.
4. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ, 2004.
5. Вихованець І. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ, 2012.
6. Гінзбург М. Про форми знахідного відмінка в українських фахових текстах. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 29 — 40.
7. Головащук С.І. Словник-довідник з правопису та слововживання. Київ, 1989.
8. Головащук С.І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ, 2004.
9. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ, 2014.
10. Городенська К. Граматичні норми української літературної мови і сучасна практика професійної спільноти. *Дивослово*. 2017. № 4. С. 40 — 45.
11. Грунський Н.К. Украинская грамматика. Київ, 1918.
12. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси. (Кінець XIX — поч. XXI ст.). Київ, 1970.
13. Загнітко А.П., Загнітко Н.Г. Граматична норма в сучасній лексикографічній практиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Зб. наук. пр. Серія «Філологічна». Вип. 57. Острог, 2015. С. 13 — 17.
14. Зінкевич-Томанюк Б. Прескриптивний характер норми сучасної української мови і мовна практика (варіантні та заборонені форми іменників, прикметників і дієслів). *Матеріали 5-го конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство*. Чернівці, 2008. С. 98 — 104.
15. Керницький І.М. Система словозміни в українській мові. На матеріалах пам'яток XVI ст. Київ, 1967.
16. Коць Т.А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. Київ, 2010.
17. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ, 2004.
18. Ланова Т. Актуалізовані граматичні форми в мовленні викладачів ВНЗ (соціолінгвістичне дослідження). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Зб. наук. пр. Вип. 12. Серія «Лінгвістика». Херсон, 2010. С. 55 — 61.

19. Літературна норма і мовна практика. Уклад. С.Я. Єрмоленко, С.П. Бирик, Т.А. Коць та ін. Ніжин, 2013.
20. Матвієнко О. Назовна та родова форма знахідного відмінка. *Збірник державних центральних курсів українознавства*. Харків, 1930. С. 43 — 56.
21. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рідна мова. Київ, 2010.
22. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Наша літературна мова. Київ, 2011.
23. Пономарів О. Українське слово для всіх і кожного. Київ, 2013.
24. Синявський О. Норми української літературної мови. Харків — Київ, 1931.
25. Сологуб Н.М. Варіантні флексії місцевого відмінка однини іменників II відміни. *Морфологічна будова сучасної української мови*. Київ, 1975. С. 83 — 96.
26. Сулима М. Українська фраза. Харків, 1928.
27. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. За заг. ред. І.К. Білодіда. Київ, 1969.
28. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис. За заг. ред. І.К. Білодіда. Київ, 1972.
29. Сучасна українська літературна мова: підручник. За ред. М.Я. Плющ. Київ, 1994.
30. Сучасна українська літературна мова: підручник. За ред. А.П. Грищенко. Київ, 1997.
31. Сучасна українська мова: підручник. Уклад. М.Т. Доленко, І.І. Дацюк, А.Г. Кващук, В.Д. Поповський. Київ, 1964.
32. Сучасна українська мова: підручник. За ред. О.Д. Пономарева. Київ, 2008.
33. Тараненко О.О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (у межах граматичних категорій іменника). *Мовознавство*. 2005. № 3 — 4. С. 85 — 104.
34. Український правопис. Харків, 1928.
35. Український правопис. Київ, 1933.
36. Український правопис. Київ, 1946.
37. Український правопис. Київ, 1960.
38. Український правопис. Київ, 1997.
39. Фаска Г. Норма серболужицкого (літературного) язика и её кодификация. *Проблеми норми в славянських літературних язиках в синхронном и диахронном аспектах*. Доклади на IV засіданні Міжнарод. комісії по слав. лит. яз. 22 — 25 октября 1974 г. Москва, 1976. С. 93 — 107.
40. Харченко С. Синтаксичні норми української літературної мови XX — початку XXI ст. Київ, 2017.
41. Чак Є.Д. Складні питання граматики та орфографії. Київ, 1978.
42. Чак Є.Д. Складні випадки вживання слів. Київ, 1984.
43. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен, 1951.
44. Юносова В.О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові. Київ, 2003.
45. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада. Київ, 2000.

LEGEND

- ГСУЛМС, 2011 — Kryts'ka, V.I., Nedozyrn, T.I., Orlova, L.V., Puzdyrieva, T.K., Romaniuk, Yu.V. (Eds.). (2011). Grammatical dictionary of literary Ukrainian. Inflexion. Kyiv: Vydavnychuj Dim D. Burago (in Ukr.).
- ПС, 1994 — Holoskevych, H. (Ed.). (1994). Dictionary of spelling. Niu-York — Paryzh — Sydnaï — Toronto — L'viv (in Ukr.).
- СДК, 2016 — Kolibaba, L., Fursa, V. (Eds.). (2016). Dictionary of verbal government. Kyiv: Lybid' (in Ukr.).
- Тараненко, 2003 — Taranenko, O.O. (Eds.). (2003). Inflexion of Ukrainian. Nyiregyháza (in Ukr.).
- УОС, 2009 — Chumak, V.V. (Ed.). (2009). Ukrainian spelling dictionary. Kyiv (in Ukr.).

REFERENCES

1. Antonenko-Davydovych, B.D. (2010). As we talk. Kyiv: Knyha (in Ukr.).
2. Vykhovanets', I.R. (1971). A syntax of accusative is in modern Ukrainian. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
3. Vykhovanets', I.R. (1987). System of cases of Ukrainian. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).

4. Vykhovanets', I., Horodens'ka, K. (2004). Theoretical morphology of Ukrainian. Kyiv: Pul'sary (in Ukr.).
5. Vykhovanets', I.R. (2012). Speak on Ukrainian: linguistic etudes. Kyiv: Pul'sary (in Ukr.).
6. Hinzburh, M. (2012). About the forms of accusative in Ukrainian scientific texts. *Ukrainian language*, 4, 29 — 40 (in Ukr.).
7. Holovashchuk, S.I. (1989). A reference Dictionary-book is from spelling and word usage. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
8. Holovashchuk, S.I. (2004). A reference Dictionary-book is from the Ukrainian literary word usage. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
9. Horodens'ka, K. (2014). The Ukrainian word is in measuring of present time. Kyiv: KMM (in Ukr.).
10. Horodens'ka, K. (2017). Grammatical norms of literary Ukrainian and modern practice of professional association. *Dyvoslovo*, 4, 40 — 45 (in Ukr.).
11. Hrunskii, N.K. (1918). Ukrainian grammar. Kyiv (in Ukr.).
12. Zhovtobriukh, M.A. (1970). Language of the Ukrainian periodic press. (An end of XIX is beginning of XXI of century). Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
13. Zahnitko, A.P., Zahnitko, N.H. (2015). A grammatical norm is in modern lexicographic practice. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka Akademiia"*. Seriiia "Filolohichna". Aug. 57. Ostrog: Vyd-vo NaUOA. Pp. 13 — 17 (in Ukr.).
14. Zinkevych-Tomaniuk, B. (2008). Prescriptive character of norm of modern Ukrainian and language practice (variant and forbidden forms of nouns, adjectives and verbs). *The fifth International Congress of Ukrainists. Linguistics*. Chernivtsi: Ruta. Pp. 98 — 104 (in Ukr.).
15. Kernys'ts'kyi, I.M. (1967). The system of inflexion is in Ukrainian. On materials of sights of XVI of century. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
16. Kots', T.A. (2010). A literary norm is in a functionally-stylistic and structural paradigm. Kyiv: Logos (in Ukr.).
17. Kurylo, O. (2004). Attention to modern literary Ukrainian. Kyiv: Osnovy (in Ukr.).
18. Lanova, T. (2010). Actualization grammatical forms in broadcasting of teachers of higher educational establishment (sociolinguistics research). *Naykovyi visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*. Seriiia "Linhvistyka". Aug. 12. Kherson: Vyd-vo KhDU. Pp. 55 — 61 (in Ukr.).
19. Yermolenko, S.Ya., Bybyk, S.P., Kots', T.A. (Eds.). (2010). Literary norm and language practice. Nizhyn: Aspekt — Polihraf (in Ukr.).
20. Matviienko, O. (1930). Nominative and genitive form of accusative. *Collection of state central courses of Ukrainian studies*. Kharkiv, 43 — 56 (in Ukr.).
21. Ohiienko, I. (mytropolyt Ilarion). (2010). The mother tongue. Kyiv: Nasha kultura i nauka (in Ukr.).
22. Ohiienko, I. (mytropolyt Ilarion). (2011). Our literary language. Kyiv: Nasha kultura i nauka (in Ukr.).
23. Ponomariv, O. (2013). Ukrainian word for all and each. Kyiv: Lybid' (in Ukr.).
24. Syniavs'kyi, O. (1931). Norms of literary Ukrainian. Kharkiv — Kyiv (in Ukr.).
25. Solohub, N.M. (1975). Variant endings of locative case of singular of nouns of the second declension. *Morphological structure of modern Ukrainian*. Kyiv: Naukona dumka, 83 — 96 (in Ukr.).
26. Sulyma, M. (1928). Ukrainian phrase. Kharkiv (in Ukr.).
27. Bilodid, I.K. (Ed.). (1969). Modern literary Ukrainian: Morphology. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
28. Bilodid, I.K. (Ed.). (1972). Modern literary Ukrainian: Syntax. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
29. Pliushch, M.Ya. (Ed.). (1994). Modern literary Ukrainian. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
30. Hryshchenko, A.P. (Ed.). (1997). Modern literary Ukrainian. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
31. Dolenko, M.T., Datsiuk, I.I., Kvashchuk, A.H., Popovs'kyi, V.D. (Eds.). (1964). Modern Ukrainian. Kyiv: Radians'ka shkola (in Ukr.).
32. Ponomariv, O.D. (Ed.). (2008). Modern Ukrainian. Kyiv: Lybid' (in Ukr.).
33. Taranenko, O.O. (2005). Modern tendencies to the revision of normative principles of literary Ukrainian and phenomenon of purism (within the limits of grammatical categories of noun). *Linguistics*, 3 — 4, 85 — 104 (in Ukr.).
34. Ukrainian spelling. (1928). Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukr.).
35. Ukrainian spelling. (1933). Kyiv: Radians'ka shkola (in Ukr.).
36. Ukrainian spelling. (1946). Kyiv: Ukrain's'ke derzhavne vydavnytstvo (in Ukr.).
37. Ukrainian spelling. (1960). Kyiv: Vyd-vo AN URSR (in Ukr.).

38. Ukrainian spelling. (1997). Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
39. Faska, G. (1976). Norm of the Serblozhitsky (literary) language and its codification. *Problemy normy v slavjanskih literaturnyh jazykah v sinhronnom i diahronnom aspektah*. Doklady na IV zasedanii Mezhdunar. komissii po slav. lit. jaz. (22 — 25 oktjabrja 1974 g.). Moskva: Nauka. Pp. 93 — 107 (in Rus.).
40. Kharchenko, S. (2017). Syntactic norms of literary Ukrainian of XX — beginning of XXI of century. Kyiv: Milenium (in Ukr.).
41. Chak, Ye.D. (1978). Difficult cases of grammar and orthography. Kyiv: Radians'ka shkola (in Ukr.).
42. Chak, Ye.D. (1984). Difficult cases of the use of words. Kyiv: Radians'ka shkola (in Ukr.).
43. Sherekh, Yu. (1951). Essay of modern literary Ukrainian. Miunkcen (in Germ.).
44. Yunosova, V.O. (2003). A variant of case endings of nouns is in modern literary Ukrainian. Kyiv: Znannia Ukrainy (in Ukr.).
45. Yavors'ka, H.M. Prescriptive linguistics as discourse: Language, culture, power. Kyiv (in Ukr.).

Статтю отримано 24.05.2018

Larysa Kolibaba

Institute of Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

MORPHOLOGICAL FORMS OF NOUNS IN A CONTEXT LINGUISTIC NORM

In this article the problem of fixing of morphological forms of nouns in the Ukrainian dictionaries of different time and its linguistic qualification the most authoritative grammars of literary Ukrainian is analyzed, in particular accusative case on *-a (-я)*, accusative case of the plural in form of nominative case, dative case with endings *-ovi, -evi (-eви)* and locative case on *-y (-ю), -i (-ї), -ovi, -evi (-eви)*. These morphological forms of nouns through disparity between prescriptive and descriptive norms present most difficulties during their fixing in the newest lexicographic sources. They are regulated modern prescriptive grammatical norm, that is why they necessarily need to be fixed in modern lexicographic sources.

Forms of the second accusative of nouns of masculine of the second declension, that denoting well-defined objects are organic for Ukrainian, present her specific and prescriptive does not contradict to the language norm. Application of prepositional forms of accusative on *-a (-я)* corresponds to traditions of Ukrainian also, but as yet is a descriptive morphological norm.

Forms of dative case are on *-ovi, -evi (-eви)*, that them all nouns of masculine (both names of creatures and names of uncreatures) and part of nouns of neuter can have in accordance with a modern prescriptive norm, in language practice under influence of extralinguistic factors are still inferior to their activity before forms on *-y (-ю)*.

In the local case, in modern linguistic practice, contrary to the prescriptive morphological norm, we observe the following tendencies: the expansion of the range of nouns of the second declension of masculine and neuter singular with the ending of the *-ovi, -evi (-eви)*, denoting uncreatures, the limitation in the functioning of the prepositional form of the “*no + noun with the ending -i (-ї)*” and giving preference to the prepositional case form “*no + noun on -y (-ю)*”.

Forms of accusative of plural that coincide with a nominative also belong to the original morphological features of literary Ukrainian and are signs of folk language. These forms are widely used and continue to be use in fiction and somewhat less frequently — in a publicism.

Generally speaking, descriptive norms during the conclusion of dictionaries must be based on reflection of connection between codified grammatical forms with their real embodiment in living language practice.

Keywords: *prescriptive grammatical norm, descriptive grammatical norm, morphological norm, noun, ending, accusative case, second accusative case, dative case, locative case, genitive case, nominative case, masculine, neuter, names of creatures, names of uncreatures.*